

CZĘŚĆ I: ROZPRAWY I ARTYKUŁY PART I: DISSERTATIONS AND ARTICLES

ZADŁUŻENI SENIORZY, JAKO WYZWANIE PRACY SOCJALNEJ

SENIOR DEBTORS AS A CHALLENGE TO SOCIAL WORK

Agata Tymicka^{1(A,B,C,D,E,F,G)}

¹Katolicki Uniwersytet Lubelski
The John Paul II Catholic University of Lublin

Tymicka, A. (2019). Zadłużeni seniorzy, jako wyzwanie pracy socjalnej/ Senior debtors as a challenge to social work, *Rozprawy Społeczne/Social Dissertations*, 13(3), 1-12. <https://doi.org/10.29316/rs/114817>

Wkład autorów/
Authors' contribution:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Dane – analiza i statystyki/
Data analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie artykułu/
Preparation of manuscript
F. Wyszukiwanie i analiza
literatury/
Literature analysis
G. Zebranie funduszy/
Funds collection

Tabele/Tables: 0

Ryciny/Figures: 0

Literatura/References: 30

Otrzymano/Submitted:
luty/February 2019

Zaakceptowano/Accepted:
marzec/March 2019

Streszczenie

Starość jest takim etapem cyklu życia, w którym człowiek szczególnie potrzebuje wsparcia rodziny i instytucji. Przed placówkami pomocy społecznej, w tym przede wszystkim pracownikami socjalnymi, pracującymi bezpośrednio w środowisku zamieszkania stoi zatem wyjątkowe zadanie wyjścia naprzeciw sytuacjom, mogącym zagrażać bezpieczeństwu osób starszych. Jednym z takich zagrożeń jest obecnie zadłużenie polskich seniorów – niemal połowa osób w podeszłym wieku posiada zobowiązania pożyczkowe.

Celem niniejszego opracowania jest analiza zjawiska zadłużenia osób starszych ze szczególnym uwzględnieniem możliwości wsparcia. Aby rzetelnie zrealizować postawione zamierzenie dokonano analizy dostępnej w tym zakresie literatury przedmiotowej oraz najnowszych raportów Biura Informacji Gospodarczej. W pierwszej części artykułu dokonano wyjaśnienia podstawowych pojęć, następnie scharakteryzowano profil „dłużnika-emeryta”, uwzględniając główne przyczyny i konsekwencje zadłużenia osób starszych. W kolejnej części podjęto próbę zidentyfikowania możliwości wsparcia, jakie mogą uzyskać zadłużeni seniorzy z ramienia instytucji pomocowych, w tym głównie pracownika socjalnego.

Słowa kluczowe: zadłużenie, senior, zadłużeni seniorzy, praca socjalna

Summary

Old age is a stage in the life cycle in which people particularly need the support of their family and institutions. Social assistance institutions, especially social workers working directly in the residential environment, are therefore faced with a special task of dealing with situations that may endanger the safety of the elderly. One such threat is the current debt of Polish seniors – almost half of elderly people have loan commitments.

The aim of this study is to analyse the phenomenon of indebtedness of older people, with emphasis on the possibilities of support. In order to achieve this goal reliably, the available literature and the latest reports of the Economic Information Bureau have been analysed. In the first part of the article the basic concepts were explained, and then the profile of the “pensioner-debtor” was characterized, considering main causes and consequences of debt of elderly people. In the next part, an attempt was made to identify the possibilities of support that can be obtained by senior debtors on behalf of assistance institutions, mainly social workers.

Key words: indebtedness, senior, senior debtors, social work

Adres korespondencyjny: mgr Agata Tymicka, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki, Katedra Historii Wychowania i Opieki Społecznej, ul. Rogowskiego 9/51, 20-840 Lublin, tel.: 665 563 369, e-mail: agata.tymicka@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4231-2355

Copyright by: Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Agata Tymicka

Czasopismo Open Access, wszystkie artykuły udostępniane są na mocy licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-użycie niekomercyjne-na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-SA 4.0, <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

Wstęp

Postępujący proces starzenia się ludności generuje szereg wyzwań we wszystkich obszarach funkcjonowania człowieka. Starość jest, bowiem etapem w cyklu życia, w którym człowiek szczególnie potrzebuje wsparcia rodziny i instytucji. Specyfika tego okresu wymaga, zatem projektowania rozwiązań ekonomicznych, kulturowych, edukacyjnych i społecznych, które najlepiej będą odpowiadać potrzebom współczesnego seniora. Przed instytucjami pomocy społecznej, w tym przede wszystkim pracownikami socjalnymi, pracującymi bezpośrednio w środowisku zamieszkania, stoi, zatem wyjątkowe zadanie wyjścia naprzeciw sytuacjom, mogącym zagrażać bezpieczeństwu osób starszych.

Jednym z takich zjawisk jest zadłużenie polskich seniorów, które w ostatnich latach nabiera niepokojących rozmiarów. Według danych Biura Informacji Kredytowej aktualnie niemal 44% osób powyżej 64 roku życia posiada zobowiązanie kredytowe (BIK, 2019, media.bik.pl). Zagadnieniem godnym uwagi wydają się konsekwencje niewypłacalności osób starszych, które mają wymiar nie tylko ekonomiczny, ale także psychologiczny i społeczny. Wpływają, więc na całokształt funkcjonowania seniorów w środowisku rodzinnym i społecznym, co z kolei wymaga poszukiwania efektywnych możliwości pomocy. W literaturze przedmiotu można odnaleźć odniesienia do metod wsparcia zadłużonych gospodarstw domowych. Brak jednak nawiązania do pomocy seniorom, których specyfika funkcjonowania w aspekcie materialnym, rodzinnym i społecznym wymaga odrębnych rozwiązań. Ponadto literatura podkreśla szczególnie rolę edukacji finansowej, natomiast nie znajduje się odniesień do pomocy zadłużonym seniorom z ramienia instytucji pomocy społecznej, która jest bezpłatna i dostępna dla wszystkich.

Główny problem, jaki postawiono w artykule to, zatem pytanie: w jakim zakresie pracownik socjalny może pomóc seniorom w sytuacji zadłużenia? Cel podjętych rozważań obejmuje, więc analizę zjawiska zadłużenia, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości wsparcia omawianej grupy przez pracownika socjalnego. Aby rzetelnie zrealizować postawione zamierzenie oraz wysunąć konkluzje dokonano analizy dostępnej w tym zakresie literatury przedmiotu oraz najnowszych raportów Biura Informacji Gospodarczej. Układ treści uporządkowano następująco: w pierwszej części dokonano wyjaśnienia najważniejszych pojęć, następnie scharakteryzowano zjawisko zadłużenia seniorów. W ostatniej części artykułu zidentyfikowano istniejące możliwości rozwiązań problemu oraz zaproponowano, jakie działania pomocowe może podjąć pracownik socjalny na rzecz zadłużonych seniorów.

Wyjaśnienie podstawowych pojęć

W poszukiwaniu odpowiedzi na postawiony problem główny należy rozpocząć od wyjaśnienia

Introduction

The progressive ageing of the population generates several challenges in all areas of human functioning. Old age is a stage in the life cycle in which people particularly need the support of their families and institutions. The specificity of this period therefore requires the development of economic, cultural, educational and social solutions that best meet the needs of the contemporary seniors. Therefore, social welfare institutions, including primarily social workers, working directly in the residential environment, face a special task of facing situations that may threaten the safety of the elderly.

One such phenomenon is the indebtedness of Polish seniors, which in recent years has become alarming in scale. According to the Credit Information Bureau (BIK), at present almost 44% of people over 64 years old have a credit obligation (BIK, 2019, media.bik.pl). The consequences of insolvency of elderly people, which have not only economic but also psychological and social dimension, seem to be a noteworthy issue. Therefore, they affect the overall functioning of seniors in the family and social environment, which in turn requires the search for effective support opportunities. In the literature on the subject one can find references to methods of supporting indebted households. However, there is no reference to support for seniors whose specificity of functioning in material, family and social aspects requires separate solutions. Moreover, the literature emphasizes the role of financial education, but there are no references to support of seniors in debt on behalf of social welfare institutions, which is free of charge and accessible to all.

Therefore, the main problem raised in the article is the question: to what extent can a social worker help a senior in a situation of indebtedness? The aim of the study includes analysis of the indebtedness phenomenon, with emphasis on the possibility of supporting the discussed group by a social worker. In order to properly achieve this goal and to draw conclusions, the available literature on the subject and the latest reports of the Economic Information Bureau (BIG) were analysed. The layout of the content was arranged as follows: the first part explains the most important terms, then the phenomenon of senior indebtedness is characterized. In the last part of the article, the existing possibilities of solutions to the problem are identified and it is suggested what support activities can be undertaken by a social worker for the benefit of indebted seniors.

Explanation of the basic terms

In order to find an answer to the main problem, it is necessary to start with explaining the relevant

istotnych z tego punktu widzenia pojęć. Poniżej zdefiniowano następujące terminy: senior, zadłużenie, zadłużeni seniorzy oraz praca socjalna.

Senior to kategoria trudna do określenia, z uwagi na fakt, iż granica wieku, od której człowiek zaczyna być seniorem, czyli przedstawicielem populacji osób starszych, jest kwestią dyskusyjną. Inną, bowiem granicę wyznacza terminologia medyczna, ekonomiczna czy marketingowa. Na przykład instytucje finansowe i marketingowe mianem seniora określają osobę powyżej 55 roku życia, która w niedługim czasie zakończy aktywność zawodową, a więc propozycje produktów finansowych dostosowywane są do potrzeb i wymagań na tym etapie życia (Kaniewska-Sęba, 2016). Według terminologii Eurostatu (Europejskiego Urzędu Statystycznego) etap wieku senioralnego, czyli starości, rozpoczyna się wraz z ukończeniem 65 roku życia (Eurostat, 2018, ec.europa.eu). Pojęcie wieku senioralnego definiowane jest w zależności od przyjętego kryterium, na przykład wieku kalendarzowego i biologicznego, uwarunkowania prawnego (ustawowy wiek emerytalny) czy ekonomicznego (zakończenie aktywności zawodowej) (Frąckiewicz, 1995).

Jest to, zatem pojęcie związane z pewną zmianą w cyklu życia człowieka, dotyczącą sfery biopsychicznej, zawodowej oraz społecznej. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto, iż senior to osoba po 65 roku życia, nieaktywna zawodowo z tytułu wieku lub niepełnosprawności.

Kolejnym pojęciem, które należy wyjaśnić dla pełnego zrozumienia dalszych rozważań jest kategoria zadłużenia. Pozornie, termin zadłużenie może kojarzyć się ze zobowiązaniem konsumenta wobec instytucji finansowej. O zadłużeniu może być jednak mowa także w przypadku zależności finansowej między osobami. Są to tzw. długi nieformalne, zaciągane między znajomymi czy członkami rodziny. Długi nieformalne są wyjątkowo trudne do zbadania, gdyż rejestry krajowe nie mają dostępu do informacji o tego typu pożyczkach. Skala problemu jest, zatem trudna do uchwycenia, a osoby posiadające takie zobowiązania także wymagają wsparcia (Eurofound, 2013). Sam fakt posiadania pożyczki czy kredytu nie stanowi sytuacji problemowej, jeśli dochodzi do terminowej spłaty należności, a kwota raty nie jest na tyle wysoka, by stanowić zagrożenie dla zabezpieczenia podstawowych potrzeb członków gospodarstwa domowego. Okolicznością trudną, wymagającą rozwiązania jest natomiast nadmierne zadłużenie, które można określić, jako trwającą dłuższy czas sytuację, w której dochód rodziny, mimo obniżenia standardu życiowego, okazuje się niewystarczający, by uregulować wszystkie zobowiązania finansowe (European Commission, 2008). Obecnie w Polsce przyjmuje się, że 30-dniowe opóźnienie w spłacie raty pożyczki na kwotę minimum 200 zł skutkuje rejestracją dłużnika w bazie Krajowego Rejestru Długów (*Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 o udostępnianiu informacji gospodarczych i wymianie danych gospodarczych*, art. 14, pkt 2).

terms. The following terms are defined below: senior, debt, senior debtors and social work.

Senior is a category hard to define, because the age limit at which a person starts to be a senior citizen, i.e. a representative of the elderly population, is a matter of discussion. For medical, economic and marketing terminology sets a different limit. For example, financial and marketing institutions consider a person over 55 years old as a senior citizen, who will soon leave the labour market, so the proposal of financial products are adjusted to the needs and requirements at this stage of life (Kaniewska-Sęba, 2016). According to the terminology of Eurostat (European Statistical Office), the senior age stage, i.e. old age, starts at the age of 65 (Eurostat, 2018, ec.europa.eu). The concept of senior age is defined according to the adopted criterion, e.g. calendar and biological age, legal conditions (statutory retirement age) or economic conditions (retirement) (Frąckiewicz, 1995).

Therefore, it is a concept connected with a certain change in the life cycle of a person, concerning the biopsychic, professional and social spheres. For the purposes of this study, it has been assumed that a senior is a person over 65 years of age, professionally inactive due to age or disability.

Another term that needs to be explained for a full understanding of further considerations is the category of debt. Seemingly, the term debt may be associated with a consumer's obligation to a financial institution. However, debt can also be referred to in case of a financial dependence between persons. These are so-called informal debts, contracted between friends and family members. Informal debts are particularly difficult to examine as national registers do not have access to information on such loans. The scale of the problem is therefore hard to grasp and people with such commitments also need support (Eurofound, 2013). The mere fact of having a loan or credit is not a problem if there is timely repayment and the amount of the instalments is not so high as to endanger the protection of the basic needs of household members. However, a problematic and resolvable circumstance is over-indebtedness, which can be described as a long-term situation in which family income, despite a reduction in living standards, is insufficient to meet all financial obligations (European Commission, 2008). Currently in Poland it is estimated that a 30-day delay in the repayment of the loan instalment of at least 200 PLN results in the debtor's being registered in the National Debt Register database (*Act of 9 April 2010 on access to economic information and exchange of economic data*, Article 14, item 2).

Another term that will be described in more detail in further parts of the work is indebted seniors, i.e. people over 65 years of age who have difficulty in paying their financial obligations on time.

Kolejny termin, który szerzej scharakteryzowany zostanie w dalszych częściach pracy to zadłużeni seniorzy, czyli osoby po 65 roku życia, mające trudności z terminową spłatą zobowiązań finansowych.

W celu poszukiwania odpowiedzi na postawiony problem badawczy konieczne jest także wyjaśnienie pojęcia pracy socjalnej. Praca socjalna jest działalnością zawodową, wspierająca rodziny w odzyskiwaniu zdolności do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie (*Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej*, art. 6, pkt 12) Wykonują ją pracownicy socjalni zatrudnieni w instytucjach pomocy społecznej, świadczący kompleksową pomoc na rzecz rozwiązywania problemów osób i rodzin, znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, niemogących przezwyciężyć jej przy wykorzystaniu własnych możliwości, uprawnień i zasobów (Czarnecki, 2013). Artykuł 7 ustawy o pomocy społecznej dokładnie precyzuje grupy odbiorców wsparcia udzielanego przez pracowników socjalnych (*Ustawa o pomocy społecznej...* art. 7). W obowiązujących aktach prawnych, osoby zadłużone nie są ujęte, jako grupa beneficjentów pomocy społecznej.

Charakterystyka zjawiska zadłużenia seniorów

Z najnowszych danych zawartych w raportach Biura Informacji Kredytowej wynika, że na koniec 2018 r. zobowiązania pożyczkowe posiadało 15,36 mln Polaków (BIK, 2018, media.bik.pl).

Aktualnie w Polsce populacja seniorów, czyli osób w wieku poprodukcyjnym, liczy niemal 8 mln (GUS, 2018). Około 36% osób starszych (2,88 mln) posiada zobowiązania kredytowe (BIK, 2019, media.bik.pl), a liczba pożyczkobiorców w tej grupie wiekowej stale rośnie. Zwiększająca się aktywność seniorów w różnych obszarach życia sprawia, że coraz częściej korzystają oni także z usług rynku finansowego (Rogala, Fojutowski, 2014). Z informacji zebranych przez BIK wynika, że osoby starsze mają udział we wszystkich rodzajach produktów finansowych (kredyty konsumpcyjne, mieszkaniowe, karty kredytowe, limity debetowe). 68,5% łącznego zadłużenia stanowią jednak kredyty konsumpcyjne (gotówkowe i ratalne). Warto zaznaczyć, że seniorzy mają największy udział w spłacie kredytów konsumpcyjnych, spośród wszystkich pozostałych grup wiekowych (BIK, 2019, media.bik.pl).

Według badania przeprowadzonego w 2018 r. przez BIG InfoMonitor w odpowiedzi na pytanie o powody braku pieniędzy na pokrycie bieżących zobowiązań, 59% seniorów wskazało choroby i problemy zdrowotne, 36% - kredyty konsumpcyjne i zakupy ratalne, natomiast 20% wskazało konieczność pomocy finansowej członkom rodziny (BIK, 2019, media.bik.pl).

Wysokość świadczenia (emerytury lub renty) po zakończeniu aktywności zawodowej jest niewątpliwie niższa, niż otrzymywane wynagrodzenie z tytułu zatrudnienia. Sytuacja ta stanowi jedną z przyczyn zaciągania pożyczek przez polskich seniorów,

In order to seek answers to the research problem, it is also necessary to explain the concept of social work. Social work is a professional activity supporting families in regaining their ability to function properly in society (*Act of 12 March 2004 on Social Assistance*, art. 6, item 12). It is performed by social workers employed in social assistance institutions, providing comprehensive support for solving problems of persons and families in difficult life situation, who cannot overcome it with the use of their own capabilities, rights and resources (Czarnecki, 2013). Article 7 of the Act on Social Assistance specifies precisely the groups of recipients of support provided by social workers (*Act on Social Assistance...* Article 7). In the current legal acts, indebted persons are not included as a group of social assistance beneficiaries.

Characteristics of the phenomenon of senior debt

The latest data included in the reports of the Credit Information Bureau shows that at the end of 2018, 15.36 million Poles had loan liabilities (BIK, 2018, media.bik.pl).

Currently, the population of seniors, i.e. people in the post-working age bracket, in Poland amounts to almost 8 million (Statistics Poland, 2018). About 36% of elderly people (2.88 million) have credit commitments (BIK, 2019, media.bik.pl), and the number of borrowers in this age group is constantly growing. Increasing activity of seniors in various areas of life makes them more and more often use the services of the financial market (Rogala, Fojutowski, 2014). The information collected by BIK shows that older people have a share in all types of financial products (consumer credit, mortgage, credit cards, debit limits). However, consumer credits (cash and instalments) account for 68.5% of total debt. It is worth noting that seniors have the largest share in the repayment of consumer credits, among all other age groups (BIK, 2019, media.bik.pl).

According to a survey conducted in 2018 by BIG InfoMonitor in response to a question about the reasons for lack of money to cover current liabilities, 59% of seniors indicated diseases and health problems, 36% - consumer credits and hire purchases, while 20% indicated the need for financial assistance to family members (BIK, media.bik.pl).

The amount of the benefit (pension) after the end of professional activity is undoubtedly lower than the remuneration received due to employment. This situation is one of the reasons why Polish seniors

którzy w ten sposób często rekompensują braki w dotychczasowym dochodzie. Dane BIK wskazują, że najczęstszym motywem zadłużania się osób starszych jest brak środków własnych na zakup leków. Według badań GUS udział wydatków w dochodzie rozporządzalnym seniorów waha się między 76% a 87%, co oznacza, że średnio w skali miesiąca tylko 20% dochodu gospodarstwa domowego pozostaje wolne od niezbędnych opłat (związanych ze zobowiązaniami finansowymi za czynsz, media czy pożyczki) (GUS, 2018, stat.gov.pl). Niewiele, zatem środków pozostaje na zaspokojenie pozostałych podstawowych potrzeb, takich jak wspomniany zakup leków, żywności i środków higienicznych.

Zaciąganie pożyczek przez osoby starsze warunkowane jest nie tylko koniecznością zakupu niezbędnych artykułów medycznych, ale także chęcią pomocy bliskim (dzieciom i wnukom). Większość seniorów, jako najważniejszą wartość życiową, obok zdrowia, wskazuje rodzinę (Pikuła, 2015; Cibor, 2008). Stąd dziadkowie, aby utrzymać pozytywne relacje z rodziną, często zostają współkredytobiorcami swoich dzieci, gdy te nie mają wystarczającej zdolności kredytowej. Silniejszą od zdrowego rozsądku pobudką jest również dobroduszość seniorów i chęć sprawienia dzieciom czy wnukom radości. Stąd nierzadkie są przypadki zadłużania się na prezenty urodzinowe, komunijne lub ślubne (Świecka, 2016). Co więcej, 7% osób w wieku 65+ przyznaje, że za dużo wydaje pod wpływem dzieci, żałując później takich decyzji (BIG, 2019, media.bik.pl). Choć wydawałoby się, że na dorosłych dzieciach ciąży obowiązek opieki i pomocy starszym rodzicom, dziś trend ten ulega pewnemu odwróceniu.

Wielu seniorów nie ma również odpowiedniej wiedzy finansowej, by „filtrować” płynące z mediów reklamy, – co dziesiąta osoba w wieku 65-74 lata przyznaje, że nie umie planować swoich finansów, a więc ma problem z zarządzaniem własnym budżetem (BIG, 2019, media.bik.pl). Z kolei I. Kuchciak, na podstawie przeprowadzonych badań wnioskuje, iż poziom świadomości finansowej spada wraz z wiekiem – w grupie osób powyżej 50 roku życia, aż 40% przyznało, że posiada bardzo niski poziom świadomości finansowej (Kuchciak, 2014). Dlatego pojawiające się w mediach informacje o „darmowej pożyczce”, „ratach 0%” czy zapewnienia marketingowców „kup dziś, a pierwszą ratę zapłacimy za ciebie”, „kup teraz, zacznij spłacać po wakacjach” seniorzy mogą odczytywać, jako prawdziwe i korzystne, zachęcające do zakupu na raty produktów tylko pozornie potrzebnych. Bez wątplenia są to jedynie chwyt marketingowe nastawione na maksymalizację zysków, jednak osoby starsze, nie wyposażone w odpowiednią wiedzę finansową, a bogate w duże pokłady ufności i dobroci mogą łatwo ulegać tego typu manipulacjom.

Zderzenie seniorów z nowoczesnością – postępem naukowo-technicznym i informatycznym sprawia, że niejednokrotnie nie potrafią oni odnaleźć się w aktualnym społeczeństwie, gdzie system warto-

take out loans, which in this way often make up for the shortfall in income. BIK data indicate that the most common motive for indebtedness of older people is the lack of own funds to buy medicines. According to the Statistics Poland (GUS) research, the share of expenditures in the disposable income of seniors ranges between 76% and 87%, which means that, on average, only 20% of household income in a month is free of necessary fees (related to financial obligations for rent, utilities or loans) (GUS, 2018, stat.gov.pl). Therefore, few funds remain to meet other basic needs, such as the aforementioned purchase of medicines, food and hygiene products.

Taking out loans by elderly people is conditioned not only by the need to purchase necessary medical supplies, but also by the desire to help relatives (children and grandchildren). Most seniors indicate family as the most important life value, apart from health (Pikuła, 2015; Cibor, 2008). Hence, grandparents, in order to maintain positive relations with their families, often become co-borrowers of their children when they do not have enough creditworthiness. Seniors' good-natured behaviour and the desire to bring joy to children or grandchildren is also a stronger reason than common sense. Therefore, it is not uncommon for people to get into debt for birthday, communion or wedding gifts (Świecka, 2016). Moreover, 7% of people aged 65+ admit that they spend too much under the influence of children, regretting such decisions later (BIG, 2019, media.bik.pl). Although it would seem that adult children are burdened with the duty of care and assistance for older parents, today this trend is slightly reversed.

Many seniors also do not have the financial knowledge to “filter” media advertising – every tenth person aged 65-74 admits that they do not know how to plan their finances, so they have a problem with managing their own budget (BIG, 2019, media.bik.pl). On the other hand, I. Kuchciak, based on the conducted research, concludes that the level of financial awareness decreases with age – in the group of people over 50, as much as 40% admitted that they have a very low level of financial awareness (Kuchciak, 2014). Therefore, information about “free loan”, “0% instalments” or marketing assurances from the media, “buy today and we will pay the first instalment for you”, “buy now, start paying after holidays”, can be interpreted by seniors as real and beneficial, encouraging them to buy only seemingly necessary products on instalments. No doubt these are only marketing tricks aimed at maximizing profits, but elderly people, not equipped with appropriate financial knowledge, and rich in large deposits of trust and kindness can easily be manipulated in this way.

The clash of senior citizens with modernity – scientific and technological progress and IT advances – means that they are often unable to find their place in the current society, where the value

ści nie jest już jednolity, a pozycja społeczna osoby starszej uległa zdecydowanemu umniejszeniu. Brak umiejętności dostosowania się do obecnych zmian niesie ze sobą ryzyko wykluczenia seniorów z życia społecznego, co z kolei powoduje stany zwątpienia i frustracji, poczucia niepełnowartościowości (Szymański, 2013). Taka niesprzyjająca kondycja osób starszych sprawia, że mogą one pragnąć powrócić do pełnowartościowego funkcjonowania w społeczeństwie za wszelką cenę, nawet kosztem realizacji własnych potrzeb. Wszystkie te czynniki sprawiają, że seniorzy niejednokrotnie stają się celem nieuczciwych sąsiadów, przedstawiciele parbanków oraz dystrybutorów drogich produktów na prezentacjach sprzedażowych. Blisko połowa (45%) osób w omawianej grupie wiekowej przyznaje, że pod wpływem namowy sprzedawców dokonało zbyt dużych wydatków na pokazach sprzętów medycznych, kołder, garnków czy innych produktów, które najczęściej związane są z zakupem ratalnym (BIK, 2019, media.bik.pl).

Warto podkreślić, że samo posiadanie pożyczki nie jest zjawiskiem negatywnym, o ile zaciągnięcie jej poprzedzone zostało dokładną analizą własnych zasobów finansowych oraz rozważeniem czy cel kredytowania wynika z rzeczywistych, racjonalnych potrzeb własnych, które nie mogą być zrealizowane za pomocą innych środków. Niedostateczne, bowiem rozeznanie w tym zakresie może prowadzić do podejmowania nieprzemyślanych, a wręcz ryzykownych decyzji finansowych, skutkujących problemami z późniejszą spłatą zaciągniętych zobowiązań, a więc prowadząc do nadmiernego zadłużenia.

O nadmiernym zadłużeniu mówimy wówczas, gdy zobowiązanie finansowe nie jest regulowane terminowo. Aktualnie przyjmuje się, że 30-dniowe opóźnienie w spłacie raty pożyczki na kwotę minimum 200 zł skutkuje rejestracją dłużnika w bazie Krajowego Rejestru Długów (KRD) (*Ustawa o udostępnianiu informacji...* art. 14, pkt 2). Z najnowszych raportów KRD wynika, że obecnie w rejestrze znajduje się 349 tys. osób w wieku powyżej 64 roku życia. Łączna wysokość „przeterminowanych” długów w tej grupie wiekowej to 7,8 mld zł, natomiast średnia wysokość nadmiernego zadłużenia polskich seniorów to 22 366 zł (BIK, 2019, media.bik.pl).

Dłużnik, stając w obliczu braku środków na obsługę posiadanych zobowiązań, poszukuje różnych rozwiązań. Korzystając z niemal nieograniczonej oferty banków, najszybszym rozwiązaniem w tej sytuacji wydaje się zaciągnięcie kolejnej pożyczki na spłatę już istniejących zobowiązań. Podjęcie takiej decyzji ma jednak tylko jedną konsekwencję – uwikłanie w „spirale zadłużenia” (Głowacka, Szkiela, Koszyk, Kołodziejczyk, Karmasz, Marchalewska, 2012), która sprawia, że, wbrew oczekiwaniom, dług nie znika, odsetki wzrastają, raty niejako kumulują się, a dłużnik zaczyna tracić kontrolę nad sytuacją.

Przeprowadzona powyżej analiza aktualnych danych liczbowych pozwala wnioskować, że problem zadłużenia polskich seniorów staje się obecnie

system is no longer uniform, and the social position of the elderly has been significantly reduced. Lack of ability to adapt to the current changes entails the risk of excluding seniors from social life, which in turn results in states of doubt and frustration, feeling of incompleteness (Szymański, 2013). Such unfavourable condition of elderly people means that they may wish to return to full functioning in society at all costs, even at the cost of meeting their own needs. All these factors make seniors often the target of dishonest neighbours, representatives of near banks and distributors of expensive products at sales presentations. Nearly half (45%) of people in the discussed age group admit that, under the influence of the sellers' persuasion, they spent too much during demonstrations of medical equipment, quilts, pots and other products, which are most often associated with the hire purchase (BIK, 2019, media.bik.pl).

It is worth noting that the mere possession of a loan is not a negative phenomenon, provided that its taking was preceded by a thorough analysis of own financial resources and consideration of whether the purpose of the loan is based on actual, rational own needs, which cannot be met by other means. Insufficient knowledge in this area may lead to making ill-considered or even risky financial decisions, resulting in problems with later repayment of incurred liabilities, and thus leading to over-indebtedness.

Over-indebtedness is when a financial obligation is not settled on time. Currently, it is assumed that a 30-day delay in the repayment of a loan instalment of at least 200 PLN results in the debtor's registration in the National Debt Register (KRD) database (*Act on Disclosure of Information...*, art. 14, item 2). According to the latest KRD reports, there are currently 349,000 people aged over 64 in the register. The total amount of "overdue" debts in this age group is 7.8 billion PLN, while the average amount of over-indebtedness of Polish seniors is 22 366 PLN (BIK, 2019, media.bik.pl).

The debtor, faced with a lack of resources to service his/her liabilities, is looking for various solutions. Using the almost unlimited offer of banks, the quickest solution in this situation seems to be to take out another loan to repay the existing liabilities. However, making such a decision has only one consequence – entanglement in the "debt spiral". (Głowacka, Szkiela, Koszyk, Kołodziejczyk, Karmasz, Marchalewska, 2012), which causes that, contrary to expectations, debt does not disappear, interest rates increase, instalments accumulate in a way, and the debtor begins to lose control over the situation.

The analysis of the current figures carried out above allows us to conclude that the problem of the debt of Polish seniors is now becoming a general social problem, the scale of which will continue to grow due to the inevitable ageing of the population.

To illustrate the extent of the social problem, it is

problemem ogólnospołecznym, którego skala wciąż będzie rosła, z uwagi na nieuchronny proces starzenia się społeczeństwa.

Dla uświadomienia rozmiaru społecznego problemu, warto w tym miejscu krótko scharakteryzować negatywne konsekwencje, jakie niesie ze sobą nadmierne zadłużenie. Nie ograniczają się one, bowiem wyłącznie do kondycji finansowej, ale są wielowymiarowe. R. Pomianowski wskazuje trzy perspektywy analizy sytuacji zadłużenia: ekonomiczną, psychologiczną i społeczną. Z tego punktu widzenia wyodrębnić można następujące obszary konsekwencji omawianego zjawiska:

- ekonomiczny – problem zadłużenia pociąga za sobą skutki prawne w postaci postępowania sądowego, egzekucji komorniczej świadczenia czy orzeczenia eksmisji, wprost obniżając dochód rozporządzalny seniora;
- społeczny – problem zadłużenia narusza zasadę zaufania społecznego, rodząc w ten sposób społeczną dezaprobatę (przejawem czego mogą być negatywne stereotypy przypisywane dłużnikom, wykluczenie społeczne);
- psychologiczny – utrata bezpieczeństwa finansowego powoduje u dłużnika stan chronicznego stresu, co w efekcie może wywoływać stany lękowe, depresję, uzależnienia – jako reakcję na sytuację trudną (Pomianowski, 2012; Kuchciak 2013; Wałęga, 2013).

Stając w obliczu niemożności terminowego regulowania swoich zobowiązań człowiek traci możliwość prawidłowego funkcjonowania niemal w każdej dziedzinie życia. Następstwa tej sytuacji dotyczą nie tylko dłużnika, ale także jego środowiska rodzinnego (Gębski, 2013). Stąd tak ważne jest poszukiwanie skutecznych działań prewencyjnych i pomocowych w celu minimalizacji zjawiska nadmiernego zadłużenia i jego destrukcyjnych konsekwencji.

Autor niniejszego opracowania, analizując własne doświadczenie zawodowe zauważa, iż w ciągu 4 lat pracy w Ośrodku Pomocy Społecznej, najczęściej współpracował z seniorami prezentującymi postawę unikającą, co oznacza, że osoby te przez długi czas próbowały unikać problemu własnego zadłużenia. Poprzez nieodbieranie pism i telefonów od wierzycieli nie kontrolowały stanu zadłużenia, zwracały się z prośbą o pomoc dopiero wówczas, gdy następowała egzekucja komornicza otrzymanego świadczenia emerytalnego lub rentowego, czego następstwem był brak środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb egzystencjalnych. Często dłużnicy twierdzili, że zostali zmanipulowani przez rodzinę, sąsiadów lub bezpośrednio przez sprzedających produkty. Skutkowało to niewiedzą o wysokości zadłużenia i rat do spłaty, co z kolei doprowadzało do rosnącego zadłużenia. Doświadczenie to pozwoliło autorowi dostrzec problem zadłużenia seniorów oraz obudziło potrzebę poszukiwania możliwości ich wsparcia.

worth briefly describing the negative consequences of over-indebtedness. They are not limited to the financial condition but are multidimensional. R. Pomianowski points to three perspectives for the analysis of the debt situation: economic, psychological and social. From this point of view, we can distinguish the following areas of the consequences of the discussed phenomenon:

- economic – the problem of debt entails legal consequences in the form of court proceedings, debt enforcement or a decision on eviction, directly reducing the disposable income of the senior citizen;
- social – the problem of debt violates the principle of social trust, thus generating social disapproval (which may be manifested by negative stereotypes attributed to debtors, social exclusion);
- psychological – the loss of financial security causes the debtor to suffer from chronic stress, which in turn may cause anxiety, depression and addiction – as a reaction to a difficult situation (Pomianowski, 2012; Kuchciak 2013; Wałęga, 2013).

Faced with the impossibility of timely payment of one's obligations, one loses the possibility of proper functioning in almost every area of life. The consequences of this situation concern not only the debtor, but also his/her family environment (Gębski, 2013). Hence, it is so important to seek effective preventive and assistance measures to minimize the phenomenon of over-indebtedness and its destructive consequences.

The author of this study, analysing his own professional experience, notes that during his 4 years of work in the Social Assistance Centre, he most often cooperated with seniors presenting an attitude of avoidance, which means that these people for a long time tried to avoid the problem of their own debt. By not answering letters and phone calls from creditors, they did not control the state of debt, they turned to for help only when the pension benefit received was enforced by a bailiff, which resulted in a lack of funds to satisfy basic existential needs. The debtors often claimed that they had been manipulated by their families, neighbours or directly by the sellers of the products. This resulted in a lack of knowledge about the amount of debt and instalments to be repaid, which in turn led to increasing debt. This experience allowed the author to see the problem of senior debtors and raised the need to look for ways to support them.

Możliwe działania pomocowe na rzecz zadłużonych seniorów

W przypadku wystąpienia w rodzinie problemu nadmiernego zadłużenia konieczne jest objęcie jej wsparciem i pomocą. Aby cel ten zrealizować konieczne jest połączenie działań prawnych, edukacyjnych, psychologicznych i socjalnych, a więc wszelkich instytucji świadczących tego rodzaju pomoc na gruncie ogólnopolskim, wojewódzkim czy lokalnym.

Różni autorzy proponują wzmożenie aktywności instytucji finansowych w przeciwdziałaniu omawianemu zjawisku, poprzez odpowiedzialne udzielanie kredytów, upowszechnianie pełnej informacji dotyczącej oferty, współpracę z instytucjami wspierającymi dłużników oraz edukację finansową (Szpringer, 2009; Błędowski, Iwanicz-Drozdowska, 2010; Iwanicz-Drozdowska, 2011). B. Świecka podkreśla natomiast rolę aktywności samych rodzin w podnoszeniu kompetencji ekonomicznych i finansowych, a więc poszukiwanie takich form edukacji, które wykształcą umiejętność właściwego dysponowania własnym budżetem, niezależnie od jego wysokości (Świecka, 2008 i 2009).

Literatura przedmiotu wskazuje konieczność wielokierunkowości wsparcia zadłużonych, podkreślając także rolę pomocy socjalnej, jednak nie precyzując, jakie formy można wykorzystać w tym zakresie. Stąd konieczne wydaje się poszukiwanie rozwiązań także z ramienia instytucji pomocy społecznej.

Praca socjalna z rodziną nadmiernie zadłużoną nie jest, bowiem łatwa. Trudności, jakie stają przed pracownikiem socjalnym w procesie wsparcia osoby zadłużonej leżą nie tylko w ograniczonej możliwości odniesienia do literatury teoretycznej i badawczej, ale także w obowiązującym systemie prawnym, w samej osobie dłużnika (przyjmowanych przez niego postawach i odniesieniach do problemu) oraz w negatywnej ocenie społecznej utrudniającej dłużnikowi obiektywne spojrzenie na problem zadłużenia (Tymicka, 2018).

Ponadto w polskim doświadczeniu niewiele można odnaleźć przykładów „dobrych praktyk”, dotyczących rozwiązywania problemu nadmiernego zadłużenia przez instytucje pomocy społecznej. Nie wyposażono dotychczas pracowników socjalnych w odpowiednie metody i narzędzia, dzięki którym mogliby efektywnie wspierać dłużników. Warto jednak czerpać ze sprawdzonych form działalności gdańskiego Programu Bezpieczeństwa Ekonomicznego oraz poznańskiego Programu Wsparcia Zadłużonych.

R. Pomianowski (prezes zarządu Programu Wsparcia Zadłużonych) określa cel działań pomocowych wobec dłużników, jako „wspieranie ich w podjęciu spłaty zobowiązań, a przez stopniową likwidację deficytów bezradności odbudowę zdolności do samodzielnego radzenia sobie i rozwoju” (Pomianowski, 2012, s. 214). Jednorazowe uregulo-

Possible support measures for senior debtors

If there is a problem of over-indebtedness in the family, it is necessary to provide support and assistance. To achieve this goal, it is necessary to combine legal, educational, psychological and social activities, i.e. all institutions providing such assistance on a national, voivodeship or local level.

Various authors suggest increasing the activity of financial institutions in counteracting this phenomenon through responsible credit granting, dissemination of full information about the offer, cooperation with institutions supporting debtors and financial education (Szpringer, 2009; Błędowski, Iwanicz-Drozdowska, 2010; Iwanicz-Drozdowska, 2011). B. Świecka, on the other hand, stresses the role of the activity of families themselves in raising economic and financial competences, i.e. the search for forms of education that will develop the ability to properly manage one's own budget, regardless of its amount (Świecka, 2008 and 2009).

The literature on the subject indicates the need for multi-directional support for debtors, also emphasizing the role of social assistance, but not specifying which forms can be used in this respect. Therefore, it seems necessary to search for solutions also on behalf of social assistance institutions.

Social work with an over-indebted family is not easy. Difficulties faced by a social worker in the process of supporting an indebted person lie not only in the limited possibility of referring to theoretical and research literature, but also in the current legal system, in the debtor himself/herself (his/her attitudes and references to the problem) and in the negative social assessment which makes it harder for the debtor to objectively look at the problem of indebtedness (Tymicka, 2018).

Moreover, in the Polish experience there are few examples of “good practices” concerning solving the problem of over-indebtedness by social assistance institutions. So far, social workers have not been equipped with appropriate methods and tools to effectively support debtors. However, it is worthwhile to learn from the proven forms of activity of the Gdańsk Economic Security Programme and the Poznań Debt Support Programme.

R. Pomianowski (President of the Management Board of the Debt Support Programme) defines the objective of assistance activities towards debtors as “supporting them in undertaking the repayment of liabilities, and through gradual elimination of helplessness deficits, restoring the ability to manage and develop independently” (Pomianowski, 2012, p. 214). One-off payment is obviously impossible. It is therefore necessary to establish a realistic strategic objective and operational objectives, i.e. to analyse, together with the debtor, the opportunities and threats, strengths and weaknesses, which in turn forms the basis for the development of an individual debt exit plan. Each situation is different in terms of causes, course, capabilities and resources of the

wanie spłaty jest oczywiście niemożliwe. Konieczne jest, zatem ustalenie realnego celu strategicznego oraz celów operacyjnych, czyli dokonanie wspólnie z dłużnikiem analizy szans i zagrożeń, mocnych i słabych stron, co z kolei stanowi podstawę opracowania indywidualnego planu wyjścia z zadłużenia. Każda, bowiem sytuacja jest zróżnicowana pod względem przyczyn, przebiegu oraz możliwości i zasobów dłużnika. Wymaga, więc wysoce zindywidualizowanego podejścia. Do Programu Wsparcia Zadłużonych przystępują zarówno osoby dobrowolnie, jak i kierowane przez pracowników socjalnych w oparciu o ustalenia kontraktu socjalnego. Co ważne, obok wsparcia dłużników, stowarzyszenie posiada także ofertę dla ich bliskich. Pierwszy kontakt z zadłużonym ma charakter informacyjny oraz polega na nawiązaniu przez psychologa lub doradcę finansowego pierwszego kontaktu i zaufania. Wówczas identyfikowane są także ewentualne przeciwwskazania do udziału w programie (na przykład pozostawanie w czynnym ciągu alkoholowym). Ważnym elementem programu jest autodiagnoza sytuacji zadłużonego, która dokonuje się na podstawie wypełnienia kwestionariusza (Pomianowski, 2012).

Do uczestników skierowane jest poradnictwo indywidualne (psychologiczne, prawne i finansowe) oraz zajęcia grupowe – grupa edukacyjna, warsztatowa oraz Grupa Anonimowych Dłużników. W ramach grupy edukacyjnej przekazywana jest wiedza dotycząca mechanizmów i konsekwencji niewypłacalności, praw konsumenckich czy procedur urzędowych. Grupa warsztatowa pozwala kształtować podstawowe kompetencje radzenia sobie z zadłużeniem. Warsztaty zawierają następujące elementy: strategię radzenia sobie ze stresem zadłużenia, bilans szkód i problemów, zbilansowanie dochodów i wydatków w budżecie domowym, planowanie zmiany w zarządzaniu finansami, warsztat racjonalnej terapii zachowania oraz opracowanie indywidualnego planu wyjścia z zadłużenia (zakładającego konkretne działania zgodnie z sytuacją i potrzebami klienta) (Pomianowski, 2012).

Nie ulega wątpliwości fakt, że opisany wyżej program wyjścia z zadłużenia, jest złożony, a jego realizacja długotrwała. Wydaje się jednak, że może być to odpowiednia droga do pomocy osobom zadłużonym, gdyż łączy w sobie wsparcie uwzględniające wszystkie płaszczyzny życia dłużnika oraz ofertę edukacyjną. Umożliwia szeroką diagnozę problemu i autodiagnozę dokonywaną przez samego klienta.

Konieczne jest, zatem wypracowanie takiego modelu pracy socjalnej, który z jednej strony ściśle wiązał się będzie z edukacją finansową seniora (na przykład w ramach zajęć na Uniwersytetach Trzeciego Wieku) oraz współpracą z wierzycielem, z drugiej zaś – z umacnianiem poczucia sprawczości, by klient mógł zmienić postawę na aktywną. Należy również uświadomić osobie zadłużonej, iż całkowite przezwyciężenie sytuacji jest procesem długookresowym – być może nawet kilkunastoletnim.

debtor. It therefore requires a highly individualised approach. The Debt Support Programme is open to both volunteers and social workers under social contract arrangements. What is important is that, in addition to debtors' support, the association also has an offer for their loved ones. The first contact with the debtor is for information purposes only and involves the establishment of a first contact and trust by a psychologist or financial advisor. In this case, possible contraindications to participation in the programme are also identified (e.g. being in the state of alcoholism). An important element of the programme is the self-diagnosis of the debtor's situation, which is based on the completion of a questionnaire (Pomianowski, 2012).

Individual counselling (psychological, legal and financial) and group activities – educational group, workshop group and Anonymous Debtors Group – are designed for the participants. The educational group provides knowledge about the mechanisms and consequences of insolvency, consumer rights and official procedures. The workshop group helps to shape basic competences in debt management. The workshop includes the following elements: debt management strategies, damage and problem balance, home budget balance, planning changes in financial management, rational behaviour therapy workshop and development of an individual debt exit plan (in accordance with the situation and needs of the client) (Pomianowski, 2012).

There is no doubt that the debt exit programme described above is complex and long-term. It seems, however, that this may be an appropriate way to help the indebted, as it combines support that relates to all levels of the debtor's life and educational offer. It enables a broad diagnosis of the problem and self-diagnosis made by the client himself/herself.

Therefore, it is necessary to develop a model of social work which on the one hand will be closely related to the financial education of the elderly (for example, in the framework of classes at Universities of the Third Age) and cooperation with the creditor, and on the other hand – to strengthen the sense of empowerment so that the customer can change his/her position to an active one. Also, the indebted person should be made aware that overcoming the situation completely is a long-term process – perhaps even more than a decade or so.

According to the author of this study, the programme objectives formulated in this way may be used by a social worker in working with an indebted customer. However, it is worthwhile to cooperate in this respect with other assistance institutions, which can complement the activities of a social worker. Perhaps it would be a good idea to establish consultation and information centres for debtors at social assistance institutions. These would include a lawyer, a psychologist and an appropriately trained social worker. There are many offers of assistance to the indebted from financial advisors or lawyers, but this generates additional

W ocenie autora niniejszego opracowania, tak sformułowane założenia programu mogą być wykorzystane przez pracownika socjalnego w pracy z klientem zadłużonym. Warto jednak współpracować w tym zakresie z innymi instytucjami pomocowymi, które mogą uzupełnić działania pracownika socjalnego. Być może trafnym pomysłem byłoby utworzenie przy instytucjach pomocy społecznej punktów konsultacyjno-informacyjnych dla osób zadłużonych, w skład, których wchodziłby prawnik, psycholog i odpowiednio przeszkolony pracownik socjalny. Wiele jest, bowiem ofert pomocy zadłużonym ze strony doradców finansowych czy prawników, jednak generuje to dodatkowe koszty, na które nie mogą pozwolić sobie seniorzy z dochodem obciążonym egzekucją komorniczą.

Pracownik socjalny, w obliczu tak złożonego problemu, jakim jest zadłużenie, winien wykazać się znajomością specyfiki działań instytucji finansowych, by mógł efektywnie wspomagać beneficjenta w negocjacjach z wierzycielem. Niezbędne, zatem wydaje się otwarcie drogi edukacyjnej dla pracowników socjalnych w tym zakresie.

Podsumowanie

Osoby w podeszłym wieku, z uwagi na swoje specyficzne cechy, jakimi są dobroć, ufność, łatwo wierność, a także zdolność do rezygnacji z własnych potrzeb, szczególnie narażone są na manipulacyjne przekazy reklamowe oraz nieuczciwe praktyki sprzedawców, producentów, pracowników instytucji finansowych, którzy nastawieni są na maksymalizację zysków, nawet kosztem odbiorcy produktów. Stąd, jak wskazuje analiza przywołanych danych liczbowych, seniorzy niezwykle często wybierają drogę „pożyczkobrania”, by sprostać wymaganiom otoczenia.

Zazwyczaj niskie świadczenie emerytalne lub rentowe, w połączeniu z niedostateczną wiedzą ekonomiczną prowadzą do niewypłacalności oraz uwikłania w „spiralę zadłużenia”, których negatywne konsekwencje obejmują całokształt funkcjonowania człowieka. Starość, która powinna być okresem odpoczynku, spokoju, cieszenia się czasem wolnym od pracy zawodowej w takich przypadkach bywa jednak obciążona lękiem, poczuciem bezradności i zniewolenia przez długi.

Instytucje pomocy społecznej, których działalność ukierunkowana jest na pomoc osobom znajdującym się w najtrudniejszych sytuacjach życiowych, winny, zatem wyjść z ofertą wsparcia dla tej grupy beneficjentów, jaką są zadłużeni seniorzy. Wielowymiarowość problemu sprawia, że konieczne wydaje się udoskonalanie już istniejących działań profilaktycznych i edukacyjnych, zapobiegających nadmiernemu zadłużeniu oraz opracowywanie nowych, wielokierunkowych strategii pomocowych na gruncie polityki rządowej i samorządowej. Bez wątpienia edukacja finansowa winna być skierowana do wszystkich, na każdym etapie cyklu życia –

costs that seniors cannot afford with income burdened with debt enforcement proceedings.

In the face of such a complex problem as debt, a social worker should have the knowledge of the specific nature of the activities of financial institutions in order to effectively support the beneficiary in negotiations with the creditor. Therefore, it seems necessary to open the educational path for social workers in this area.

Summary

Older people, because of their specific features, such as kindness, trust, credulity and the ability to give up their own needs, are particularly vulnerable to manipulative advertising messages and unfair practices from sellers, producers and employees of financial institutions who are committed to maximising profits, even at the expense of the recipient of products. Hence, as the analysis of the aforementioned figures shows, seniors very often choose the way of “loan taking” to meet the requirements of the society.

Usually, low pension benefits, combined with insufficient economic knowledge, lead to insolvency and a “debt spiral” with negative consequences for the overall functioning of the human being. Old age, which should be a period of rest, peace and quiet and time off from work, is, however, in such cases burdened with anxiety, helplessness and enslavement caused by debt.

Social assistance institutions, which activity is focused on helping people in the most difficult life situations, should therefore offer support to this group of beneficiaries, i.e. indebted seniors. The multidimensional nature of the problem makes it necessary to improve the existing preventive and educational measures to prevent over-indebtedness and to develop new, multidirectional assistance strategies based on the government and local government policies. Undoubtedly, financial education should be targeted at everyone, at every stage of the life cycle – including early school and senior education. In this way, perhaps the problem of over-indebtedness will be reduced in the future.

The involvement of social assistance institutions is significant in this case, as the social worker is

z włączeniem edukacji wczesnoszkolnej i senioralnej. W ten sposób, być może, problem nadmiernego zadłużenia zostanie w przyszłości zredukowany.

Nie bez znaczenia jest w tym przypadku angażowanie instytucji pomocy społecznej, bowiem pracownik socjalny jest niejako „na wyciągnięcie ręki”, a jego pomoc jest bezpłatna i bezinteresowna. W celu efektywnego wsparcia konieczne jest jednak stworzenie takiego modelu pracy socjalnej, który z jednej strony wiązał się będzie z nieodzowną edukacją finansową i prawną, z drugiej zaś – z obudzeniem w dłużniku poczucia mocy sprawczej tak, by stał się aktywnym aktorem swojego życia.

Niniejszy artykuł stanowi jedynie próbę zasygnalizowania problemu zadłużenia polskich seniorów oraz konieczności poszukiwania możliwości wsparcia. Problematyka ta wymaga jednak dalszej, wnikliwej analizy, uzupełnionej o badania empiryczne, których podmiotem będą sami zadłużeni seniorzy.

somehow “at your fingertips” and his/her assistance is free and selfless. In order to provide effective support, however, it is necessary to create a model of social work which on the one hand will involve essential financial and legal education, and on the other hand – awakening the debtor’s sense of causal power to become an active actor in his/her life.

This article is only an attempt to signal the problem of the debt of Polish seniors and the need to search for opportunities of support. However, this problem requires further, in-depth analysis, supplemented by empirical research, the subject of which would be the indebted seniors themselves.

Literatura/ References:

1. Biuro Informacji Kredytowej. (2018). *Kredytowy portret Polaków 2018*. Pobrane z: <https://media.bik.pl/informacje-prasowe/411182/kredytowy-portret-polakow-2018> (dostęp: 12.01.2019 r.).
2. Biuro Informacji Kredytowej. BIG InfoMonitor. (2019). *Trzy pułapki na finanse polskiego emeryta*. Pobrane z: <https://media.bik.pl/informacje-prasowe/418307/trzy-pulapki-na-finanse-polskiego-emeryta> (dostęp: 12.01.2019 r.).
3. Biuro Informacji Kredytowej. (2019). *Kredytowy portfel polskiego seniora*. Pobrane z: <https://media.bik.pl/informacje-prasowe/418009/kredytowy-portret-polskiego-seniora> (dostęp: 12.01.2019 r.).
4. Błądowski, P., Iwanicz-Drozdowska, M. (2010). Społeczno-ekonomiczne aspekty nadmiernego zadłużenia. *Bezpieczny Bank*, 3(42)/2010, 45-61.
5. Cibor, R. (2008). Wartości życiowe i ich bilans u osób starszych. *Chowanna*, nr 1, 97-110.
6. Czarnecki, P. (2013). *Praca socjalna*, Warszawa: Wydawnictwo Difin.
7. Eurofound (2013). *Household over-indebtedness in the EU: The role of informal debts*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
8. European Commission (2008). *Towards a common operational European definition of over-indebtedness*.
9. Eurostat (2018). *Population structure and ageing*. Pobrane z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_structure_and_ageing [dostęp: 12.01.2019 r.].
10. Frąckiewicz, L. (1995). Miejsce człowieka starego w rodzinie. W: J. Kroszela (red.), *Rodzina, społeczeństwo, gospodarka rynkowa* (s. 169-175). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
11. Gębski, Ł. (2013). Nadmierne zadłużenie gospodarstw domowych – problem finansowo-prawny czy społeczny?. *Gospodarka Narodowa*, 4(260), Rok LXXX/XXI 2013, 83-108.
12. Głowacka, M., Szkiela, W., Koszyk, S., Kołodziejczyk, K., Karmasz, I., Marchalewska, M. (2012). *Życie w Kredycie. Przewodnik nie tylko dla zadłużonych*. Warszawa: Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów.
13. Główny Urząd Statystyczny (2018). *Polska w liczbach 2018*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
14. Główny Urząd Statystyczny (2018). *Sytuacja gospodarstw domowych w 2017 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*. Pobrano z: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosc/5486/3/17/1/sytuacja_gospodarstw_domowych_w_2017.pdf (dostęp: 12.01.2019 r.).
15. Iwanicz-Drozdowska, M., Nowak, A. K. (2011). Rola i znaczenie edukacji finansowej. W: Iwanicz-Drozdowska M. (red.), *Edukacja i świadomość finansowa. Doświadczenia i perspektywy* (s. 13-34). Warszawa: Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.
16. Kaniewska-Sęba, A. (2016). Polscy seniorzy – wyzwanie dla marketingu w XXI wieku. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, nr 4, 145-158.
17. Kuchciak, I. (2013.) Nadmierne zadłużanie się gospodarstw domowych – przyczyna i skutek wykluczenia finansowego. *Bezpieczny Bank*, nr 2-3, 135-157.

18. Kuchciak, I. (2014). Świadomość finansowa osób w wieku 50+ a korzystanie z produktów bankowych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia* 48/4, 83-92.
19. Pikuła, N. G. (2015). *Poczucie sensu życia osób starszych. Inspiracje do edukacji w starości*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
20. Pomianowski, R. (2012). Zadłużenie i niewypłacalność. Problemy osoby zadłużonej. W: B. T. Woronowicz (red.), *Hazard. Historia, zagrożenia i drogi wyjścia* (s. 197-231). Poznań: Wydawnictwo Media Rodzina.
21. Rogala, A., Fojutowski, Ł. (2014). Decyzje zakupowe osób starszych – kryteria wyboru i czynniki wpływu. *Marketing i Rynek*, nr 4, 130-136.
22. Szpringer, W. (2009). *Społeczna odpowiedzialność banków. Między ochroną konsumenta a osłoną socjalną*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o. o.
23. Szymański, M. J. (2013). *Socjologia edukacji. Zarys problematyki*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
24. Świecka, B. (2008). *Bankructwa gospodarstw domowych. Perspektywa ekonomiczna i społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
25. Świecka, B. (2009). *Niewypłacalność gospodarstw domowych. Przyczyny – skutki – przeciwdziałanie*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
26. Świecka, B. (2016). Ocena sytuacji finansowej osób starszych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem zasobności i zadłużenia. *Problemy Zarządzania*, nr 14/2 (1), 118-134. <https://doi.org/10.7172/1644-9584.59.8>
27. Tymicka, A. (2018). Praca socjalna z osobą zadłużoną – ograniczenia i możliwości. *Humanitarian Corpus*, 15, 218-224.
28. Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o udostępnianiu informacji gospodarczych i wymianie danych gospodarczych, Dz. U. z 2019 r. poz. 55, 125.
29. Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, Dz. U. z 2018 r. poz. 1508.
30. Wałęga G. (2013). *Kredytowanie gospodarstw domowych*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.